

**Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях,
прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення
з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України,
за II півріччя 2014 р.**

Спори про право власності та інші речові права

1. Профспілки України діяли за загальним статутом профспілок Союзу РСР та були загальносоюзною громадською організацією.

Після розпаду Союзу РСР правонаступником Української республіканської Ради профспілок стала рада Федерації незалежних профспілок України, правонаступником якої, в свою чергу, є Федерація професійних спілок України.

У зв'язку із законодавчою невизначеністю правонаступників майна загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР та з метою його збереження в інтересах громадян України Верховна Рада України Постановою від 4 лютого 1994 р. № 3943-ХІІ «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР» встановила, що тимчасово, до законодавчого визначення суб'єктів права власності майна загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташованого на території України, зазначене майно є загальнодержавною власністю.

Оскільки спірне майно розташоване на території України й перебувало у віданні профспілок України, а на момент створення товариства - у державній власності, то таке майно не могло бути відчужено без згоди його власника - держави в особі Фонду державного майна України (постанови Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 107гс14, від 28 жовтня 2014 р. у справі № 3-142гс14, від 4 листопада 2014 р. у справі № 3-166гс14, від 18 листопада 2014 р. у справах № 3-170гс14, 3-172гс14, 3-173гс14, від 25 листопада 2014 р. у справах № 3-104гс14, 3-115гс14).

2. Якщо за відплатним договором із володіння власника або законного володільця вибуло майно, то витребувати його у добросовісного набувача можна тільки тоді, коли воно вибуло поза волею власника або законного володільця.

Установивши, що спірне майно із володіння Міністерства оборони України, уповноваженого власником - Державою Україна - здійснювати управління майном, вибуло без його згоди, зокрема на підставі ухвали суду про затвердження мирової угоди між державним підприємством і комітетом кредиторів, яку пізніше було скасовано, суд касаційної інстанції дійшов правильного висновку щодо наявності підстав для задоволення позову про

витребування майна із чужого незаконного володіння (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-122гс14).

3. Положеннями ч. 1 ст. 388 ЦК України передбачено право власника витребувати від набувача майно, придбане за відплатним договором в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), лише у разі, зокрема, якщо це майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав його у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Скасування ухвали суду про затвердження мирової угоди, за якою спірне майно вибуло із власності особи на користь кредитора, та прийняття судом рішення про визнання права власності на зазначене майно за цим кредитором свідчать про вибуття цього майна поза волею власника, що є підставою для його витребування із чужого незаконного володіння у порядку ст. 388 ЦК України (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-140гс14).

4. Відповідно до ст. 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

За змістом наведеної норми права позов про визнання права власності на майно подається власником тоді, коли в інших осіб виникають сумніви щодо належності йому цього майна, коли позивач не може реалізувати своє право власності через наявність таких сумнівів чи внаслідок втрати правовстановлюючих документів.

Передумовою для застосування положень ст. 392 ЦК України є відсутність іншого, окрім зазначеного, шляху для відновлення порушеного права.

Застосування позову про визнання права власності можливе лише за умови, що особи, які не визнають, заперечують та/або оспорують право власності, не перебувають із власником у зобов'язальних відносинах.

Права, у тому числі право власності осіб, які перебувають у зобов'язальних відносинах, повинні захищатися за допомогою відповідних норм інституту зобов'язального права (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-191гс14).

5. Відповідно до положень Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень»¹ і Тимчасового положення про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р. № 7/5²; зареєстровано в Міністерстві юстиції України

18 лютого 2002 р. за № 157/6445) право власності на нерухоме майно виникає в особи з моменту його державної реєстрації, при цьому орган, уповноважений здійснювати таку реєстрацію (БТІ), вчиняє відповідні дії тільки в межах чинного законодавства і не перебуває з позивачем у правовідносинах щодо здійснення ним прав володіння, користування та розпорядження майном, стосовно якого заявлено позовні вимоги про визнання права власності, не оспорує та не претендує на таке право, а отже, не може бути стороною у справі (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-199гс14).

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

Спори, що виникають із договорів застави

Аналіз статей 546, 572, 576-578 ЦК України, статей 1, 4, 6 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» дає підстави для висновку: суть застави полягає в тому, що кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника. Тобто право застави і це право на чуже майно, внаслідок установа якого власник може бути примусово позбавлений права на своє заставлене майно.

Отже, застава - це один зі способів забезпечення виконання зобов'язання, особливістю якого є передача майна: заставадавець передає майно у заставу заставодержателю. Заставадавцем може бути як сам боржник, так і майновий поручитель - власник певного майна, який має право на його відчуження.

Таким чином, майновий поручитель зобов'язується відповідати за боржника за основним зобов'язанням спеціально виділеною для цього річчю, якщо боржник не виконує свого зобов'язання і виникли підстави для звернення стягнення на предмет застави.

У контексті наведеного висновку про те, що передача майна у заставу не є відчуженням, яке потребує наявності відповідних повноважень в особи, котра від імені майнового поручителя вчиняє цей правочин, помилковий.

Якщо відповідно до статуту товариства голова правління не є самостійним виконавчим органом управління товариства, то він зобов'язаний діяти на підставі рішень, прийнятих правлінням товариства.

Отже, з урахуванням виключної компетенції спостережної ради щодо погодження проведення операцій відчуження майна на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства, рішення

спостережної ради щодо передачі спірного майна (на суму, меншу за п'ятдесят відсотків) у заставу та уповноваження голови правління на вчинення такого правочину не замінює компетенції виконавчого органу товариства і його правління і щодо прийняття рішення з цього питання (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-179гс14).

Спори, що виникають із договорів іпотеки

1. Виходячи з положень ст. 45 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин), якщо переможець прилюдних торгів відмовився від підписання протоколу, наступний учасник, що запропонував найвищу ціну, але не нижчу за початкову ціну продажу, оголошується переможцем прилюдних торгів. За його відсутності або відмови прилюдні торги оголошуються такими, що не відбулися (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-57гс14).

2. Виходячи з положень ч. 2 ст. 16 ЦК України, статей 33, 36, ч. 1 ст. 37 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку», не виключається можливість звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом передачі іпотекодержателю права власності на такий предмет у рахунок виконання забезпечених іпотекою зобов'язань за рішенням суду, оскільки цими нормами передбачено задоволення вимог іпотекодержателя шляхом набуття права власності на предмет іпотеки, яке ототожнюється зі способом звернення стягнення, якщо такий спосіб передбачено іпотечним договором (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-43гс14).

3. Згідно зі ст. 33 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки. Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя.

Звернення стягнення на предмет іпотеки не призводить до заміни основного зобов'язання на забезпечувальне, а тому задоволення вимог за дійсним основним зобов'язанням одночасно чи за наявності рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки не може мати наслідком подвійного стягнення за основним зобов'язанням.

Отже, наслідком звернення стягнення на предмет іпотеки має стати задоволення вимог кредитора за основним зобов'язанням, і тільки ця обставина може бути підставою для припинення зобов'язання як такого, що вважається виконаним згідно зі ст. 599 ЦК України (постанова Верховного Суду України від 9 вересня 2014 р. у справі № 3-71гс14).

4. Пунктом 2 Прикінцевих положень Закону України від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» передбачено, що дія цього Закону не поширюється на кредитні договори, укладені до набрання ним чинності.

У разі, якщо кредитний договір, як і забезпечувальний іпотечний договір, за яким провадиться звернення стягнення за наказом, укладено до набрання чинності зазначеним Законом, до спірних правовідносин слід застосувати законодавство, яке було чинним на момент їх виникнення (постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2014 р. у справі № 3-113гс14).

Спори, що виникають із договорів поруки

1. Відповідно до ст. 554 ЦК України у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-75гс14).

2. Статтею 554 ЦК України передбачено солідарну відповідальність боржника і поручителя за договором поруки, а не декількох поручителів за різними договорами поруки, оскільки поручителі за різними договорами поруки не несуть солідарної відповідальності один перед одним (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-62гс14).

3. Задовольняючи зустрічний позов про визнання поруки припиненою, суд обґрунтовано виходив із того, що згідно з ч. 1 ст. 559 ЦК України до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього. Відповідальність поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання збільшується, зокрема, у разі встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-196гс14).

Спори про укладення, зміну, розірвання договорів

1. Згідно з ч. 2 ст. 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Зокрема, правомірним є розірвання договору через істотне порушення його умов - несплату заборгованості та припинення фінансування будівництва з вини замовника, що унеможливило закінчення будівництва об'єкта і здачу його в експлуатацію генеральним підрядником, завдає останньому збитків і витрат та позбавляє його того, на що він розраховував при укладенні договору (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-143Гс14).

2. Відповідно до ст. 218 ЦК України недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом.

Недійсність договору з водопостачання і водовідведення у зв'язку з недодержанням юридичними особами письмової форми законом не встановлена, а тому зобов'язання, які виникли між сторонами, є дійсними і їх виконання повинно здійснюватися відповідно до норм цивільного законодавства (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-184Гс14).

Спори щодо визнання правочинів недійсними

1. Виходячи з приписів ст. 39 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» (у редакції, чинній на момент укладення договору між сторонами у справі) законодавець не пов'язує відчуження майна господарського товариства з обов'язковим прийняттям рішення загальними зборами товариства про зменшення його статутного фонду, а отже, застосування зазначеної норми в контексті обов'язковості рішення загальних зборів при відчуженні майна є неправильним.

До того ж відчуження майна, за рахунок якого сформовано статутний фонд, не свідчить про його зменшення.

Відповідно до ст. 108 ЦК України перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми. У разі перетворення до нової юридичної

особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи.

Оспорюваний договір було укладено у 2003 р. і до моменту перетворення товариство не порушувало питання про визнання цього договору недійсним.

Таким чином, висновки судів першої та апеляційної інстанцій, з якими погодився Вищий господарський суд України, про те, що правонаступник товариства не пропустив строку позовної давності, оскільки про укладення оспорюваного договору дізнався лише у 2010 р. з листа відповідача, є необґрунтованими (постанова Верховного Суду України від 1 липня 2014 р. у справі № 3-34гс14).

2. Суд касаційної інстанції, визнаючи договір фінансового лізингу недійсним із моменту його укладення, не застосував норму ст. 241 ЦК України, відповідно до якої правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою; правочин вважається схваленим, зокрема, у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання; наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину. Суд також неправильно застосував положення ч. 3 ст. 207 ГК України, згідно з яким у разі, якщо за змістом зобов'язання воно може бути припинено лише на майбутнє, таке зобов'язання визнається недійсним і припиняється на майбутнє (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-38гс14).

3. Відступлення права вимоги є договірною передачею вимог первісного кредитора новому кредиторі та відбувається на підставі укладеного між ними правочину, при цьому заміна кредитора саме у зобов'язанні допускається протягом усього часу існування зобов'язання, якщо це не суперечить договору та не заборонено законом.

Отже, наявність судового рішення про задоволення вимог кредитора, яке не виконано боржником, не припиняє зобов'язальних правовідносин сторін договору, тому заміна кредитора у зобов'язанні шляхом відступлення права вимоги із зазначенням у договорі обсягу зобов'язання, яке передається, на стадії виконання судового рішення не обмежує цивільних прав учасників спірних правовідносин і не впливає на правомірність цесії.

Проте умовами оспорюваного договору цесіонарію надано право вимагати від боржника належного виконання рішення суду.

Оскільки виконання рішення суду є невід'ємною стадією процесу правосуддя, то й заміна сторони на цій стадії може відбуватися не інакше, як

на підставі та в порядку, визначених ГПК України і Законом України 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження».

При укладенні оспорюваного договору уступки права вимоги сторони у справі, не замінюючи кредитора у зобов'язанні в порядку, передбаченому чинним законодавством, фактично замінили стягувача на стадії виконання судового рішення, незважаючи на те, що уступка права стягувача за рішенням суду шляхом укладення цивільно-правової угоди чинним законодавством не передбачена (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-56гс14).

4. На підставі змісту ст. 241 ЦК України положення цієї норми застосовуються, якщо представник має повноваження на вчинення правочину, але вчиняє його з перевищенням обсягу права на здійснення правочину, встановленого особою, яку він представляє, діючи при цьому в межах закону.

Отже, не можна вважати правочин схваленим особою, від імені якої його укладено, якщо дії, що свідчать про прийняття його до виконання, вчинені особою, котра, зловживаючи своїм службовим становищем, скоїла злочин, що встановлено вироком суду.

За таких обставин Вищий господарський суд України, не взявши до уваги вироку районного суду, дійшов неправильного висновку, що перерахування позивачем грошових коштів на рахунок Товариства-1 у рахунок погашення простроченого кредиту згідно з договором поруки є наступним схваленням Товариством-2 (позивачем) оспорюваного правочину (постанови Верховного Суду України від 26 серпня 2014 р. у справах № 3-94гс14, 3-95гс14).

5. Статтею 533 ЦК України передбачено, що грошове зобов'язання має бути виконане у гривнях. Якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом.

Ця норма кореспондується з приписами ст. 524 ЦК України, згідно з якими зобов'язання має бути виражене у грошовій одиниці України - гривні. Сторони можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті.

Таким чином, положення чинного законодавства хоч і передбачають обов'язковість застосування валюти України при здійсненні розрахунків, проте не містять заборони щодо визначення грошового еквівалента зобов'язань в іноземній валюті.

Отже, коригування лізингових платежів, в основі якого лежить зміна курсової різниці (зміна курсу гривні стосовно долара), прямо не заборонена і не суперечить загальним засадам цивільного законодавства щодо свободи договору (ст. 627 ЦК України) та вільного встановлення у договорі ціни як його умови (ст. 632 цього Кодексу) (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-133гс14).

Застосування позовної давності

1. Перебіг строку позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 ЦК України).

Частиною 7 ст. 261 ЦК України передбачено, що винятки з правила ч. 1 цієї статті можуть бути встановлені законом.

Законом України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) спеціальних норм про позовну давність (у тому числі щодо звернення до суду арбітражного керуючого із заявою про визнання недійсними угод боржника) не встановлено, отже, до цих правовідносин застосовуються загальні норми позовної давності (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-59гс14).

2. Згідно з пунктами 6, 7 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України (у редакції від 16 січня 2003 р.) правила цього Кодексу про позовну давність застосовуються до позовів, строк пред'явлення яких, встановлений законодавством, що діяло раніше, не сплив до набрання чинності цим Кодексом. До позовів про визнання заперечуваного правочину недійсним і про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, право на пред'явлення якого виникло до 1 січня 2004 р., застосовується позовна давність, встановлена для відповідних позовів законодавством, що діяло раніше.

Таким чином, правила про позовну давність застосовуються за положеннями ЦК Української РСР.

Відповідно до статей 71, 75, 80 цього Кодексу загальний строк для захисту права за позовом особи, право якої порушено (позовна давність), встановлювався в три роки.

Підставою для відмови в позові було закінчення строку позовної давності до пред'явлення позову.

Позовна давність застосовувалася судом, арбітражем або третейським судом незалежно від заяви сторін.

Згідно з частинами 1, 4 ст. 29 ГПК України прокурор бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів громадянина або держави.

Прокурор, який бере участь у справі, несе обов'язки і користується правами сторони, крім права на укладення мирової угоди.

Отже, перебіг строку позовної давності для оскарження оспорюваних відносин прокурором, який діє в інтересах держави, зокрема в особі Фонду державного майна України, починається з моменту, коли про порушення цивільного права або інтересу стало відомо власнику майна, а закінчується, відповідно, через три роки (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-82гс14).

3. За загальним правилом перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 ЦК України).

Якщо порушення сторонами вимог Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» було допущено, зокрема, в момент укладення спірного договору іпотеки, то при розгляді позову про визнання недійсним такого договору з підстав його невідповідності вимогам цього закону суд має виходити з того, що саме в момент укладення договору сторони повинні були знати про такі порушення, а тому перебіг позовної давності обчислюється саме з цієї дати (дати укладення договору) (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-84гс14).

4. На відміну від тривалості позовної давності (ст. 259 ЦК України), порядок її обчислення не може бути змінено за домовленістю сторін, що прямо передбачено ч. 2 ст. 260 цього Кодексу.

Оскільки всупереч наведеним нормам матеріального права сторони погодили у договорі, що перебіг строку позовної давності щодо вимог про стягнення неустойки починається з дати, яка визначається шляхом зворотного відрахунку шести місяців від дати звернення постачальника з претензією або позовом, тобто змінили порядок обчислення позовної давності, господарські суди обґрунтовано і законно відмовили в задоволенні позову про стягнення пені у зв'язку з пропуском позовної давності (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-120гс14).

5. Відповідно до статей 71, 83 ЦК Української РСР, а також за приписами статей 257, 268 ЦК України до позовних вимог про визнання угод недійсними

застосовується загальний строк позовної давності - три роки (ст. 71 ЦК Української РСР).

При цьому правила про позовну давність, встановлені в ЦК України, будуть застосовуватися лише за умови, що право на пред'явлення такого позову виникло після 1 січня 2004 р. (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-176гс14).

6. Статтею 257 ЦК України визначено, що загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки.

Перебіг позовної давності згідно з ч. 1 ст. 261 ЦК України починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Правильним є висновок суду касаційної інстанції про початок перебігу строку позовної давності з дня проведення перевірки і складання акта про порушення, оскільки саме в цей день позивач довідався про порушення свого права і про особу, яка його порушила.

Відповідно до ч. 1 ст. 259 ЦК України позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін. Договір про збільшення позовної давності укладається у письмовій формі. Тому необґрунтованим і помилковим є висновок Вищого господарського суду України щодо пропуску позивачем позовної давності, оскільки товариство звернулося з позовом до господарського суду в межах строку позовної давності, визначеного в договорі (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-193гс14).

7. Згідно зі ст. 256 ЦК України позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Тобто позовна давність встановлює строки захисту цивільних прав.

Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (ст. 267 ЦК України).

Визначення початку відліку позовної давності міститься в ст. 261 ЦК України, зокрема, відповідно до ч. 1 цієї статті перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ст. 76 ЦК Української РСР).

Разом з тим у частинах 1, 2, 4 ст. 29 ГПК України встановлено, що прокурор бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів громадянина або держави. У

разі прийняття господарським судом позовної заяви, поданої прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. Прокурор, який бере участь у справі, несе обов'язки і користується правами сторони, крім права на укладення мирової угоди.

Аналіз наведених норм дає підстави для висновку, що положення закону про початок перебігу позовної давності поширюється й на звернення прокурора до суду із заявою про захист державних інтересів (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-194гс14).

Спори щодо виконання господарських зобов'язань.

Відповідальність за порушення зобов'язань

1. Відповідно до ч. 2 ст. 184 ЦК України річ є визначеною родовими ознаками, якщо вона має ознаки, властиві усім речам того ж роду, та вимірюється числом, вагою, мірою. Річ, що має лише родові ознаки, є заміною.

Культури базового активу форвардного контракту вимірюються числом, вагою та мірою, якість яких визначається державними стандартами України, отже, наділені родовими ознаками і можуть бути замінені урожаєм наступного року.

Визнання рішенням суду недійсною додаткової угоди до форвардного контракту, якою не змінювалася та не припинялася дія зобов'язань за контрактом, є не нововиявленими обставинами, а новими доказами, що не спростовує необхідності виконання товариством зобов'язання з поставки культур базового активу форвардного контракту позивачеві, оскільки до нововиявлених обставин можуть бути віднесені матеріально-правові факти, що були наявні на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомими заявнику, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін або які мають значення для правильного вирішення спору (постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-108гс14).

2. Розподільчим балансом прав та обов'язків між підприємством і заводом у процесі виділу не передбачено передачі від підприємства до заводу зобов'язань за спірним договором, тому висновок суду касаційної інстанції про відсутність правових підстав вважати відповідачів солідарними боржниками є правильним, а покладення відповідальності зі стягнення заборгованості у межах строків позовної давності на підприємство як субсидіарного відповідача згідно з ч. 3 ст. 109 ЦК України (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) є обґрунтованим і законним

(постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-91гс14).

3. До правовідносин купівлі-продажу не можуть бути застосовані загальні положення ст. 530 ЦК України, оскільки термін виконання зобов'язання, що впливає з таких правовідносин, чітко визначений спеціальною нормою права, а саме ст. 692 ЦК України, відповідно до якої покупець зобов'язаний оплатити товар після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-121гс14).

4. Згідно з п. 8 Правил користування вагонами і контейнерами (затверджено наказом Міністерства транспорту України від 25 лютого 1999 р. № 113) у разі затримки вагонів на станції з причин, які залежать від вантажовласника, складається акт загальної форми, який підписується представниками станції і вантажовласника. В акті вказується час (у годинах та хвилинах) початку та закінчення затримки вагонів і їх номери.

Незважаючи на те, що спірні акти не були підписані представником вантажовласника, останній не заперечує, що вагони використовувалися з порушенням строків, установлених договором і Статутом залізниць України, а причини затримки вагонів, викладені в цих актах, відповідають дійсності.

Ураховуючи викладене, сам по собі факт відмови представника вантажовласника підписати складений представником станції акт про затримку вагонів на станції не є підставою для звільнення вантажовласника від плати за користування вагонами (постанови Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-87гс14, від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-126гс14 та від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-124гс14).

5. Обов'язок покупця оплатити товар виникає після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього. Це правило діє, якщо спеціальними правилами або договором купівлі-продажу не встановлено інший строк оплати.

Строк (термін) здійснення часткової або повної попередньої оплати визначається відповідно до ст. 530 ЦК України тільки у разі, якщо такий строк (термін) не встановлений самим договором.

Поставка товару без попередньої оплати не є вчиненням конклюдентних дій, які призвели до фактичної зміни умов договору, зокрема щодо порядку розрахунків, оскільки продавець скористався своїм законним правом у зустрічному зобов'язанні (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-125гс14).

6. Частиною 3 ст. 692 ЦК України фактично конкретизовано передбачений ст. 536 цього Кодексу обов'язок боржника сплачувати встановлений договором або законом розмір процентів за користування чужими грошовими коштами та передбачене ст. 625 цього Кодексу право продавця вимагати від покупця сплати 3 % річних за весь час прострочення, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

У розумінні зазначених статей проценти є не відповідальністю, а платою за весь час користування грошовими коштами, що не були своєчасно сплачені боржником.

Зі змісту цих статей випливає, що договором може бути встановлено лише інший розмір процентів річних, а не інший спосіб їх обчислення.

Проценти за користування чужими грошовими коштами, нараховані на підставі договору за кожен день прострочення невиконаного зобов'язання, за своєю правовою природою охоплюються визначенням пені (ст. 549 ЦК України).

Одночасне стягнення процентів за користування чужими грошовими коштами, нарахованих за кожен день прострочення невиконаного зобов'язання, та пені, обчисленої у відсотках від суми несвоечасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання, є подвійним стягненням пені за несвоечасне виконання зобов'язання покупцем, що не узгоджується з приписами ст. 61 Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (постанови Верховного Суду України від 1 липня 2014 р. у справах № 3-31гс14, 3-32гс14).

7. Згідно зі ст. 692 ЦК України покупець зобов'язаний оплатити товар після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього, якщо договором або актами цивільного законодавства не встановлений інший строк оплати товару. Покупець зобов'язаний сплатити продавцеві повну ціну переданого товару.

Отже, строк виконання грошового зобов'язання у спірних правовідносинах визначається за правилами ст. 692 ЦК України, тобто оплата товару пов'язана з моментом його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього, оскільки іншого строку оплати сторони не визначили (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-78гс14).

Спори, що виникають внаслідок порушення грошового зобов'язання

1. Стягнення з постачальника суми попередньої оплати, перерахованої за договором на поставку товару, не вважається грошовим зобов'язанням у розумінні ст. 625 ЦК України.

За такі дії постачальник несе відповідальність, передбачену ч. 3 ст. 693 ЦК України, коли на суму попередньої оплати нараховуються проценти відповідно до ст. 536 цього Кодексу від дня, коли товар мав бути переданий, до дня фактичного передання товару покупцеві або повернення йому суми попередньої оплати. Договором може бути встановлено обов'язок продавця сплачувати проценти на суму попередньої оплати від дня одержання цієї суми від покупця (постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-90гс14).

2. Законом України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначено правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні.

Оскільки предметом розгляду у справі було стягнення заборгованості, пені та 3 % річних за невиконання відповідачем зобов'язань за договорами, вимоги зазначеного Закону не поширюються на спірні правовідносини, а отже, висновок суду касаційної інстанції про помилкове застосування до таких правовідносин положень зазначеного Закону і стягнення з відповідача заборгованості, пені та 3 % річних є обґрунтованим і законним (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-146гс14).

3. Дійшовши висновку про порушення товариством права позивача на отримання вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному фонді товариства, та строків її виплати, а отже, і про наявність підстав для застосування до відповідача передбаченої ст. 625 ЦК України відповідальності за порушення грошового зобов'язання, Вищий господарський суд України не дав належної правової оцінки тій обставині, що позивач при виході з товариства, з урахуванням змісту поданої ним заяви, протягом тривалого часу до моменту звернення до суду з позовом не заявляв до відповідача будь-яких матеріальних претензій, і, як встановлено судом апеляційної інстанції, жодного разу не звернувся до товариства з відповідними вимогами, тому посилення суду касаційної інстанції на прострочення відповідачем виконання грошового зобов'язання є передчасним (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-171гс14).

Спори щодо припинення господарських зобов'язань

За змістом ч. 2 ст. 604 ЦК України характерним для новації є саме укладення нового зобов'язання, а не зміна його частини, що є підставою для припинення попереднього зобов'язання, при цьому нове зобов'язання укладається між тими ж сторонами. Договір про організацію взаєморозрахунків таких ознак не містить.

Для застосування санкцій, передбачених договором поставки природного газу, та наслідків порушення грошового зобов'язання, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК України, необхідно, щоб оплату було здійснено поза межами порядку і строків, встановлених договором про організацію взаєморозрахунків, який був чинним на момент розгляду справи і відповідно до якого сторони засвідчили, що після виконання договору вони не мають одна до одної жодних претензій стосовно предмета договору.

Оскільки розрахунок за поставлений природний газ відбувся в порядку та у строки, передбачені договором про організацію взаєморозрахунків, Верховний Суд України відмовив у задоволенні заяви про перегляд постанови Вищого господарського суду України (постанови Верховного Суду України від 9 вересня 2014 р. у справах № 3-101гс14, 3-102гс14, 3-105гс14, від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-111гс14, від 23 вересня 2014 р. у справі № 3-119гс14 та від 30 вересня 2014 р. у справах № 3-114гс14, 3-132гс14).

Спори, що виникають із договорів найму (оренди), лізингу

1. Для застосування наслідків, передбачених ч. 2 ст. 785 ЦК України, необхідно встановити обставини, за яких орендар мав можливість передати майно, що було предметом оренди, але умисно не виконав цього обов'язку (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-70гс14).

2. Положеннями ч. 2 ст. 785 ЦК України передбачено право наймодавця вимагати від наймача сплати неустойки у розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення у разі невиконання наймачем обов'язку з повернення речі.

Обов'язковою і необхідною умовою для застосування наслідків, передбачених ч. 2 ст. 785 ЦК України, відповідно до вимог ст. 614 ЦК України є наявність вини (умислу або необережності) в особи, яка порушила зобов'язання (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-85гс14).

Спори, що виникають із договорів банківського вкладу та банківського рахунка

1. Відповідно до ст. 1071 ЦК України банк може списати грошові кошти з рахунка клієнта на підставі його розпорядження.

Грошові кошти можуть бути списані з рахунка клієнта без його розпорядження на підставі рішення суду, а також у випадках, встановлених законом чи договором між банком і клієнтом.

Примусове списання коштів із рахунка клієнта на підставі рішення суду та виконавчих документів визначає обов'язок банку виконати судове рішення, прийняте за наслідком захисту прав стягувача стосовно особи - володільця рахунка, незалежно від його волевиявлення.

Оскільки відповідач у межах угоди, укладеної між банком і фондом, свої зобов'язання виконав у повному обсязі; умовами зазначеної угоди не передбачено обов'язку банку щодо списання коштів із рахунка клієнта на вимогу фонду; банк не є набувачем спірних коштів і не має повноважень розпоряджатися особистими коштами клієнта, що є власністю останнього, поза межами договору між банком і клієнтом; будь-якого рішення, прийнятого судом стосовно володільця рахунка або його спадкоємців, яке б зобов'язувало банк здійснити списання коштів з особового рахунка, немає, суд касаційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для задоволення позову фонду (постанови Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справах № 3-47гс14, 3-48гс14, 3-81гс14, від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-80гс14, від 9 вересня 2014 р. у справах № 3-45гс14, 3-49гс14 від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-147гс14).

2. Додаткова угода до договору строкового банківського вкладу в національній валюті юридичної особи-резидента суперечить вимогам статей 92, 161, 241, 509, 627 ЦК України, а саме: укладена особою, яка не мала на те відповідних повноважень, у подальшому не була схвалена банком, а також не відповідає принципам розумності та справедливості в частині визначення завищеної процентної ставки в розмірі 48 % річних (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-144гс14).

3. Згідно зі ст. 514 ЦК України до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі та на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, на підставі договорів поруки, застави майнових прав на грошові кошти, відступлення права вимоги банк набув прав особи, яка вправі розпоряджатися коштами на кореспондентському рахунку товариства (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-198гс14).

Спори, що виникають із корпоративних правовідносин

1. Одним із гарантованих прав учасника товариства є його участь в управлінні товариством через діяльність у вищому органі товариства - загальних зборах. Неповідомлення учасника товариства про проведення загальних зборів в установленому статутом порядку є грубим порушенням його прав, що може бути підставою для визнання рішень загальних зборів господарського товариства недійсними. Неповідомлення учасника товариства про скликання й проведення загальних зборів, на яких його виключили з учасників товариства, є безумовним порушенням прав, передбачених ст. 10 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-39гс14).

2. Факт одержання статусу спадкоємця учасника товариства лише засвідчує перехід до спадкоємця майнових прав померлого (частка у статутному капіталі, яка належала померлому учаснику товариства) та дає спадкоємцю право на вступ до господарського товариства. Права безпосередньої участі в управлінні господарським товариством (корпоративні права) спадкоємці набувають тільки з моменту вступу до господарського товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів товариства (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-151гс14).

3. Згідно з ч. 2 ст. 55 Закону України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI «Про акціонерні товариства»³ засідання наглядової ради є правомочним, якщо в ньому бере участь більше половини її складу. Статутом товариства може встановлюватися більша кількість членів наглядової ради, необхідна для визнання її засідань правомочними.

Частиною 4 ст. 13 цього Закону встановлено, що статут акціонерного товариства може містити й інші положення, що не суперечать законодавству.

Таким чином, загальні збори акціонерного товариства мають право самостійно визначати у статуті кількість членів наглядової ради для визнання її засідань правомочними, а тому положення ч. 8 ст. 53 зазначеного Закону застосовуються в тому випадку, коли статутом не визначено більшу кількість членів наглядової ради від понад половини її складу, необхідної для визнання засідань наглядової ради правомочними (постанови Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справах № 3-168гс14, 3-169гс14).

4. Пунктом г ч. 1 ст. 10 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства»⁴ передбачено, що учасники товариства мають право одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариства зобов'язане надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів.

Водночас учасники господарського товариства відповідно до ст. 88 ГК України мають право одержувати інформацію про діяльність товариства, а саме: річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства, якщо інше не передбачено установчими документами товариства. Тобто господарське товариство зобов'язане надавати учаснику (акціонеру) на його вимогу лише документи звітного характеру.

Отже, акціонер не вправі зобов'язати товариство надати інші документи про діяльність товариства, не передбачені статутом чи законодавством України (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-174гс14).

5. Вартість частини майна товариства, що підлягає виплаті, повинна відповідати вартості чистих активів товариства, яка визначається в порядку, встановленому законодавством, пропорційно його частці у статутному капіталі товариства на підставі балансу, складеного на дату виходу (виключення). Розрахунок належної учаснику частини прибутку здійснюється на дату виходу (виключення) з товариства (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-182гс14).

6. Оскільки безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства з огляду на безпосередню вказівку закону є прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення зборів та прийняття рішень, а також недотримання передбаченої законом процедури скликання і проведення зборів, що призвело до порушення прав та законних інтересів його учасників, то висновок суду касаційної інстанції про відсутність правових підстав для задоволення позову учасників товариства про визнання недійсними рішень, прийнятих на цих зборах, є передчасним (постанова Верховного Суду України від 9 грудня 2014 р. у справі № 3-187гс14).

7. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 235 ЦК України, якщо буде встановлено, що правочин був вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо правочину, який сторони насправді вчинили.

За таких обставин суд позбавлений можливості застосовувати до встановлених правовідносин сторін як наслідки, передбачені ст. 216 ЦК України, так і наслідки правочину, який сторони насправді вчинили, оскільки наразі є дійсними спірні договори купівлі-продажу корпоративних прав товариства.

Частиною 1 ст. 261 ЦК України передбачено, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-103гс14).

8. Статтею 112 ГПК України передбачено право господарського суду переглянути прийняте ним судове рішення, яке набрало законної сили, за нововиявленими обставинами, що є істотними для справи і не могли бути відомі заявникові.

Суд касаційної інстанції, переглядаючи за нововиявленими обставинами прийняту ним постанову, не звернув уваги, що протокол загальних зборів акціонерів заводу, яким затверджено звіт голови правління про результати діяльності за попередній рік, був предметом розгляду та оцінки господарських судів при розгляді справи, а договори оренди нерухомого майна і договір дольового утримання залізничного шляху, укладені між товариством і заводом, є не нововиявленими обставинами, а новими доказами у справі, що не спростовують фактів і правових висновків, викладених у зазначеній постанові (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-175гс14).

Спори, пов'язані з обігом цінних паперів

1. Правилами зустрічного виконання зобов'язання, встановленими ч. 2 ст. 538 ЦК України, передбачено одночасне виконання кожною із сторін свого обов'язку.

Якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін) (ч. 1 ст. 530 ЦК України).

При вирішенні спору судом встановлено, що жодна зі сторін у строк, визначений умовами договору, свого обов'язку не виконала, а також відповідно до вимог ч. 2 ст. 538 ЦК України своєчасно не повідомила другу сторону про неможливість його виконання з певних обставин.

З урахуванням наведеного висновок суду касаційної інстанції про наявність правових підстав для покладення на відповідача як покупця цінних паперів обов'язку з виплати позивачеві як продавцю вартості інвестиційних сертифікатів за договором викупу є передчасним (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-53гс14).

2. Аналіз статей 1, 4 Закону України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», статей 8, 26 Закону України від 18 червня 1991 р. № 1201-XII «Про цінні папери і фондову біржу» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) дає

підстави для висновку, що закон пов'язував необхідність отримання відповідного дозволу (ліцензії) для здійснення діяльності з обігу цінних паперів, зокрема їх купівлі-продажу, зі здійсненням саме професійної діяльності на ринку цінних паперів, яка є виключним або переважним видом діяльності юридичних і фізичних осіб.

Оскільки договір купівлі-продажу цінних паперів укладено між компаніями-продавцями та компаніями-покупцями, стосовно яких не встановлено, що вони здійснювали професійну діяльність на ринку цінних паперів та зобов'язані були отримати відповідну ліцензію, висновок про порушення закону при укладенні спірного правочину, що полягало у відсутності ліцензій у сторін, є помилковим.

Відповідно до ст. 386 ЦК Української РСР (чинного на час виникнення спірних правовідносин) за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується виконати від імені й за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Аналогічне визначення договору доручення міститься у ст. 1000 ЦК України.

Юридичні дії повіреного є діями самого довірителя, з яким через повіреного вступають у відносини треті особи. За договором доручення повірений за вчиненими ним правочинами з третіми особами жодних прав і обов'язків не набуває, натомість створює права та обов'язки для довірителя, що й становить сутність відносин представництва.

Крім того, законодавство не містить заборони щодо вчинення правочину декількома представниками від імені сторони, яку вони представляють.

Відповідно до преамбули спірного договору компанії-покупці були представлені фізичними особами - представниками за дорученнями. Одночасно преамбула містить застереження, що зазначені компанії представлені закритим акціонерним товариством (торговцем), яке мало відповідний дозвіл на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів, та діяло в особі директора на підставі договорів доручення.

Підписання договору купівлі-продажу цінних паперів цим директором ідентифікує особу, яка підписала договір, але не дає підстав для висновку, що всупереч положенням преамбули договору торговець цінними паперами діяв в іншому правовому статусі, ніж представник покупців (постанова Верховного Суду України від 2 грудня 2014 р. у справі № 3-183гс14).

Спори щодо застосування законодавства про приватизацію

1. Відповідно до п. 5 Прикінцевих положень Закону України від 16 грудня 2004 р. № 2245-IV «Про внесення змін до Закону України «Про охорону

культурної спадщини» Кабінет Міністрів України був зобов'язаний протягом шести місяців з дня опублікування зазначеного Закону внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції про приведення законів України у відповідність із цим Законом та забезпечити прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на його виконання.

Статтею 1 Закону України від 1 лютого 2005 р. № 2391-IV «Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини»⁵ (далі - Закон № 2391-IV) заборонено приватизацію пам'яток культурної спадщини до затвердження Верховною Радою України переліку пам'яток культурної спадщини, які не підлягають приватизації. Водночас згідно з п. 2 його Прикінцевих положень із дня набрання чинності цим Законом протягом шести місяців Кабінет Міністрів України був зобов'язаний подати до Верховної Ради України проект Закону України про затвердження переліку пам'яток культурної спадщини, які не підлягають приватизації.

Кабінет Міністрів України упродовж зазначеного шестимісячного строку не подав на розгляд Верховної Ради України законопроектів (пропозицій) про приведення законів України у відповідність із зазначеними законами щодо включення чи невключення об'єктів, внесених до списків (переліків) пам'яток історії та культури згідно із Законом Української РСР від 13 липня 1978 р. № 3600-IX «Про охорону і використання пам'яток історії та культури»⁶, до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та затвердження переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації, а отже, спірний об'єкт нерухомого майна не набув статусу пам'ятки.

Законом України від 23 вересня 2008 р. № 574-VI затверджено Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації, до якого спірний об'єкт нерухомого майна не внесено, а п. 3 Прикінцевих положень зазначеного Закону визнано таким, що втратив чинність, Закон № 2391-IV, тому на час прийняття оспорюваного рішення районної ради не існувало законодавчої заборони щодо включення спірного нерухомого майна до переліку об'єктів комунальної власності, що підлягають приватизації шляхом продажу на аукціоні (постанова Верховного Суду України від 9 вересня 2014 р. у справі № 3-66гс14).

2. Вищий господарський суд України дійшов правильного висновку, що за обставин, коли спірні об'єкти соціально-побутового призначення не увійшли до статутного фонду при приватизації товариства, а були передані позивачеві безоплатно у користування, відповідно до ст. 24 Закону України від 4 березня 1992 р. № 2163-XII «Про приватизацію майна державних підприємств» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин) у позивача не виникло права власності на спірне нерухоме майно за наслідками приватизації (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-134гс14).

Спори, що виникають із земельних правовідносин

1. Землі прибережних захисних смуг є землями, на яких знаходиться водний фонд України та на які поширюється окремий порядок надання та використання.

Системний аналіз норм законодавства дає підстави для висновку, що при наданні земельної ділянки за відсутності проекту землеустрою зі встановлення прибережної захисної смуги необхідно виходити із нормативних розмірів прибережних захисних смуг, передбачених ст. 88 ВК України, та орієнтовних розмірів і меж водоохоронних зон, що встановлюються відповідно до Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 травня 1996 р. № 486). Тобто сама по собі відсутність землевпорядної документації не змінює правового режиму захисної смуги (постанови Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-41гс14, від 9 вересня 2014 р. у справах № 3-40гс14, 3-74гс14, 3-76гс14, 3-77гс14).

2. Передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється за результатами проведення земельних торгів, крім випадків, встановлених частинами 2, 3 ст. 134 ЗК України (ч. 2 ст. 124 цього Кодексу).

Недотримання процедури, передбаченої ч. 1 ст. 134 ЗК України, за змістом якої зазначені земельні ділянки (або права на них - оренда, суперфіцій, емфітевзис), у тому числі з розташованими на них об'єктами нерухомого майна державної або комунальної власності, підлягають продажу окремими лотами на конкурентних засадах (земельних торгах), крім випадків, встановлених ч. 2 цієї статті ЗК України, є порушенням органом місцевого самоврядування чинного законодавства (постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-46гс14).

3. Відповідно до ст. 60 ЗК України та ст. 88 ВК України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) уздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності встановлюються прибережні захисні смуги. Прибережні захисні смуги встановлюються за окремими проектами землеустрою.

Водночас за змістом п. 2.9 Порядку погодження природоохоронними органами матеріалів щодо вилучення (викупу), надання земельних ділянок (затверджено наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 5 листопада 2004 р. № 434) відсутність проекту

землеустрою щодо встановлення прибережної захисної смуги не може трактуватися як відсутність самої прибережної захисної смуги, оскільки її розмір і межі встановлено законом, а тому такі земельні ділянки, що належали до земель водного фонду, не можуть бути передані у приватну власність (ст. 83 ЗК України) (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-52Гс14).

4. На момент створення акціонерного товариства майно, передане йому Федерацією незалежних профспілок України, а отже, і земельні ділянки, на яких воно розташоване, перебували у державній власності, а тому могли бути відчужені виключно за згодою власника.

Частинами 3, 4 ст. 142 ЗК України передбачено, що припинення права постійного користування земельною ділянкою у разі добровільної відмови землекористувача здійснюється за його заявою до власника земельної ділянки. Власник земельної ділянки на підставі заяви землекористувача приймає рішення про припинення права користування земельною ділянкою, про що повідомляє органи державної реєстрації.

Згідно з ч. 2 ст. 149 ЗК України вилучення земельних ділянок провадиться за згодою землекористувачів на підставі рішень Кабінету Міністрів України, Ради міністрів АР Крим, місцевих державних адміністрацій, сільських, селищних, міських рад відповідно до їх повноважень.

Отже, з огляду на зміст наведених норм припинення права постійного землекористування санаторію здійснюється власником земельної ділянки - державним органом виконавчої влади, а не органом місцевого самоврядування (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-99Гс14).

5. За змістом положень ст. 6 Закону України від 4 липня 1996 р. № 273/96-ВР «Про залізничний транспорт», статей 11, 23 Закону України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР «Про транспорт», ст. 68 ЗК України земля, на якій розташовано нерухоме майно, передане підприємству залізничного транспорту, належить до категорії земель державної власності. З тих обставин, що зазначене майно не зареєстровано за залізницею на праві власності, категорія землі не змінюється. Отже, розпоряджатися цією земельною ділянкою мають органи державної влади, визначені ч. 2 ст. 84 ЗК України. Відповідно, органи міської ради такими повноваженнями не наділені (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-150Гс14).

6. Оскільки після спливу терміну дії договору оренди землі (23 грудня 2007 р.) орендар не повідомив позивача про продовження або поновлення дії цього договору (ст. 33 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі»), а умовами договору та чинним на той час законодавством не

передбачалося автоматичного поновлення договорів оренди землі державної та комунальної власності, то реалізація переважного права на поновлення договору оренди земельної ділянки в разі відсутності заперечень з боку сторін можлива лише за наявності рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-161гс14).

7. Відповідно до ст. 32 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (далі - Закон № 161-XIV) на вимогу однієї із сторін договір оренди землі може бути достроково розірваний за рішенням суду в разі невиконання сторонами обов'язків, передбачених статтями 24 і 25 цього Закону та умовами договору, у разі випадкового знищення чи пошкодження об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає передбаченому договором використанню земельної ділянки, а також на підставах, визначених ЗК України та іншими законами України.

За змістом ч. 1 ст. 24 Закону № 161-XIV орендодавець має право вимагати від орендаря використання земельної ділянки за цільовим призначенням згідно з договором оренди.

Відповідно до ч. 1 ст. 25 зазначеного Закону орендар має право господарювати на землі з дотриманням умов договору оренди землі.

Статтею 143 ЗК України передбачено, що підставою примусового припинення права користування земельною ділянкою є, зокрема, використання земельної ділянки не за цільовим призначенням.

Таким чином, із наведених норм чинного законодавства та умов договору оренди випливає, що підставою для розірвання договору оренди земельної ділянки є саме використання орендарем землі не за цільовим призначенням, а не той факт, що будівельні роботи не було розпочато (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-167гс14).

8. Згідно зі ст. 124 ЗК України передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється за результатами проведення земельних торгів, крім випадків, коли громадянин виявив бажання вперше отримати земельну ділянку із земель державної та комунальної власності для ведення фермерського господарства, з подальшою реєстрацією такого фермерського господарства (ст. 134 ЗК України) (постанова Верховного Суду України від 4 листопада 2014 р. у справі № 3-157гс14).

Справи про відшкодування шкоди

1. Відповідальність за завдану шкоду може наставати лише за наявності

підстав, до яких законодавець відносить: наявність шкоди; протиправну поведінку заподіювача шкоди; причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою заподіювача; вину. За відсутності хоча б одного із цих елементів цивільно-правова відповідальність не настає.

За загальним правилом шкода підлягає відшкодуванню: в повному обсязі - відшкодовується як реальна шкода, тобто втрачене або пошкоджене майно в результаті протиправної поведінки правопорушника, так і упущена вигода; особою, яка безпосередньо завдала шкоди.

Стосовно деліктних зобов'язань законодавство передбачає презумпцію вини заподіювача шкоди; якщо в процесі розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди. Доведення відсутності вини у спричиненні шкоди відповідно до вимог ст. 1166 ЦК України покладено на відповідача (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-51Гс14).

2. Статтею 2 Закону України від 21 вересня 1999 р. № 1075-XIV «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» передбачено, що Міністерство оборони України як центральний орган управління Збройних Сил України здійснює відповідно до закону управління військовим майном, у тому числі закріплює військове майно за військовими частинами (у разі їх формування, переформування), приймає рішення щодо перерозподілу цього майна між військовими частинами Збройних Сил України, в тому числі у разі їх розформування.

Отже, обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану майну інших осіб внаслідок вибуху військових боєприпасів у мирний час, та шкоду, яку заподіяно внаслідок незаконних дій та бездіяльності військовослужбовців при здійсненні ними своїх повноважень, покладається на Міністерство оборони України як на уповноважений орган державного управління (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-86Гс14).

3. Відповідно до підпункту 33.1.2 п. 33.1 ст. 33 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (у редакції, чинній на момент вчинення дорожньо-транспортної пригоди; далі - ДТП) учасники ДТП зобов'язані вжити заходів для невідкладного, але не пізніше трьох робочих днів, повідомлення страховика, з яким було укладено договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, або, у випадках, передбачених цим Законом, Моторного (транспортного) страхового бюро України про настання ДТП.

Підпунктом 38.1.1 п. 38.1 ст. 38 зазначеного Закону (у редакції, чинній на момент вчинення ДТП) передбачено, що страховик після виплати страхового відшкодування має право подати регресний позов до страхувальника або водія забезпеченого транспортного засобу, який спричинив ДТП, якщо він не повідомив страховика у строки і за умов, визначених у підпункті 33.1.2 п. 33.1 ст. 33 цього Закону.

Наведені норми передбачають у випадку неповідомлення у встановлений строк страховика про настання ДТП виникнення в нього права пред'явлення регресного позову до страхувальника або водія транспортного засобу, який спричинив ДТП.

Згідно зі ст. 1172 ЦК України юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків.

Відповідач є не тільки страхувальником, а й власником транспортного засобу, яким під час ДТП керував його працівник, тому він відповідальний за завдані збитки (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-135гс14).

4. Закон України від 1 липня 2004 р. № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» регулює відносини у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів і спрямований на забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та майну потерпілих при експлуатації наземних транспортних засобів на території України.

Системний аналіз положень цього Закону дає підстави для висновку, що в момент укладення договору обов'язкового страхування страховик бере на себе зобов'язання відповідати перед невизначеним і невідомим заздалегідь колом осіб за майнову шкоду, завдану цим особам страхувальником відповідальності, тобто приймає на себе фінансові ризики виплати відшкодування завданої страхувальником іншій особі майнової шкоди.

Згідно зі статтями 512, 514 ЦК України кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою у випадках, встановлених законом. До нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом.

Так, відповідно до ст. 993 цього Кодексу та ст. 27 Закону України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР «Про страхування» (далі - Закон № 85/96-ВР) до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги,

яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.

Тобто в таких правовідносинах відбувається передача (перехід) права вимоги від страхувальника (вигодонабувача) до страховика. Нового зобов'язання із відшкодування збитків при цьому не виникає, оскільки відбувається заміна кредитора: потерпілий (страхувальник) передає страховику своє право вимоги до особи, відповідальної за спричинення шкоди. Отже, страховик виступає замість потерпілого.

Особою, відповідальною за завдані збитки, може бути як безпосередній заподіювач шкоди, так і відповідальна за нього страхова компанія.

Разом з тим за правилами п. 35.1 ст. 35 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі Закон № 1961-IV) для отримання страхового відшкодування потерпілий чи інша особа, яка має право на отримання відшкодування, протягом 30 днів з дня подання повідомлення про ДТП подає страховику заяву про страхове відшкодування.

Наведена норма матеріального права регулює порядок страхового відшкодування у правовідносинах між потерпілим (або особою, яка має право на отримання відшкодування) і страховиком, які відбуваються до заміни кредитора.

З урахуванням викладеного обов'язок подачі заяви не перейшов і не міг перейти до нового кредитора, оскільки для нього відповідач у справі є не страховиком у розумінні наведеної норми, а особою, відповідальною за завдані збитки в порядку ст. 993 ЦК України та ст. 27 Закону № 85/96-ВР.

Таким чином, висновок суду касаційної інстанції про відмову в задоволенні позову з тих підстав, що страхова компанія-позивач не звернулася до страхової компанії-відповідача із заявою в порядку, передбаченому п. 35.1 ст. 35 Закону № 1961-IV, є помилковим (постанова Верховного Суду України від 4 листопада 2014 р. у справі № 3-165Гс14).

5. Відповідно до ч. 2 ст. 22 ЦК України збитками є, зокрема, доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Частиною 2 ст. 224 ГК України встановлено, що під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Отже, покладення на особу обов'язку відшкодування збитків у вигляді упущеної вигоди можливе тільки за умови реальної можливості одержання доходу особою, яка вважає, що їй завдано шкоди (постанова Верховного Суду України від 9 грудня 2014 р. у справі № 3-188гс14).

6. За змістом ст. 1166 ЦК України для застосування такої міри відповідальності, як стягнення збитків, необхідною є наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення, а саме: протиправної поведінки, збитків, причинного зв'язку між протиправною поведінкою боржника і збитками, вини. За відсутності хоча б одного із цих елементів цивільно-правова відповідальність не настає.

З огляду на встановлені судами попередніх інстанцій відповідно до їх повноважень, визначених ГПК України, обставини справи у діях відповідача не вбачається наявності складу цивільного правопорушення, а отже, висновок суду касаційної інстанції щодо покладення відповідальності з відшкодування збитків на відповідача є необґрунтованим (постанови Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-100гс14 та від 4 листопада 2014 р. у справі № 3-162гс14).

Спори, що виникають із зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави

1. Відповідно до ст. 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому майно.

Положення гл. 83 ЦК України застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-138гс14).

2. Відповідно до ст. 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала.

Положення гл. 83 «Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» ЦК України застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події. Положення цієї глави застосовуються також до вимог про: 1) повернення виконаного за недійсним правочином; 2) витребування майна власником із чужого незаконного

володіння; 3) повернення виконаного однією із сторін у зобов'язанні; 4) відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи.

Аналіз наведеної норми права дає підстави для висновку, що цей вид позадоговірних зобов'язань породжують такі юридичні факти: 1) набуття особою майна або його збереження за рахунок іншої особи; 2) відсутність для цього правових підстав або якщо такі відпали.

Якщо між сторонами у справі існували договірні відносини, кошти, які позивач просить зарахувати при здійсненні розрахунків за договором у майбутніх періодах, відповідач отримав відповідно до умов договору, то такі кошти набуто за наявності правової підстави, а тому заявлені позовні вимоги не можуть бути задоволені на підставі положень ст. 1212 ЦК України (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-64Гс14).

3. Аналіз ст. 1212 ЦК України дає підстави для висновку, що позадоговірні зобов'язання з повернення потерпілому безпідставно набутого майна породжують такі юридичні факти: 1) набуття особою майна або його збереження за рахунок іншої особи; 2) відсутність для цього правових підстав або якщо такі відпали.

Оскільки між сторонами у справі було укладено договір про оплатне виконання замовлення з розробки та впровадження корпоративної інформаційної системи обліку господарської діяльності підприємства, а кошти, які замовник просить стягнути з виконавця, останній отримав як плату за роботи, що мали бути виконані за договором, то ці кошти набуті за наявності правової підстави і не можуть бути витребувані відповідно до положень ст. 1212 ЦК України як безпідставне збагачення.

Правовідносини сторін у цьому спорі регулюються нормами зобов'язального права, а договірний характер правовідносин виключає можливість застосування до них положень ч. 1 ст. 1212 ЦК України, у тому числі й щодо вимоги повернути замовнику попередньо сплачені кошти у зв'язку з неналежним виконанням підрядником умов договору (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-129Гс14).

Спори щодо застосування законодавства про захист економічної конкуренції

Згідно з приписами частин 2, 3, 5 ст. 56 Закону України від 11 січня 2001 р. № 2210-III «Про захист економічної конкуренції» нарахування пені

припиняється саме з дня припинення господарським судом рішення про стягнення відповідного штрафу.

У наведеній правовій нормі чітко визначено подію, з настанням якої законодавець пов'язує припинення та зупинення нарахування пені. У разі припинення нарахування пені - день прийняття господарським судом рішення про стягнення відповідного штрафу. При цьому будь-яких застережень щодо набрання відповідним рішенням законної сили у ст. 56 зазначеного Закону немає. У разі зупинення нарахування пені - час розгляду справи в господарському суді, який повинен визначатися за правилами ст. 69 ГПК України (постанови Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-44Гс14 та від 9 вересня 2014 р. у справі № 3-50Гс14).

Справи про банкрутство

1. Відповідно до ч. 10 ст. 17 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) керуючий санацією в тримісячний строк з дня прийняття рішення про санацію має право відмовитися від виконання договорів боржника, укладених до порушення провадження у справі про банкрутство, не виконаних повністю або частково, якщо: виконання договору завдає збитків боржнику; договір є довгостроковим (понад один рік) або розрахованим на одержання позитивних результатів для боржника в довгостроковій перспективі, крім випадків випуску продукції з технологічним циклом, більшим за строки санації боржника; виконання договору створює умови, що перешкоджають відновленню платоспроможності боржника.

У цій частині зазначеного Закону передбачено можливість відмови від невиконаного повністю або частково договору, а тому право відмови від договору (правочину) слід розуміти як відмову від вчинення дій, які можуть встановити нові кредитні зобов'язання боржника на підставі кредитних договорів, вчинених до порушення справи про банкрутство позичальника, за наявності інших умов застосування такого права, визначених цією нормою (постанова Верховного Суду України від 26 серпня 2014 р. у справі № 3-37Гс14).

2. Розпорядник майна, незалежно від наявності чи відсутності заяв за даними обліку боржника, зобов'язаний внести вимоги кредиторів, забезпечені заставою майна боржника, окремо до реєстру вимог кредиторів, які забезпечені заставою боржника, та окремо внести до реєстру відомості про майно боржника, що є предметом застави, яке використовується виключно для першочергового задоволення вимог заставодержателя згідно з

положеннями абз. 2 ч. 6 ст. 14, абз. 2 ч. 2 ст. 26, підпункту «а» п. 1 ч. 1 ст. 31 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) (постанови Верховного Суду України від 9 вересня 2014 р. у справі № 3-72гс14, від 28 жовтня 2014 р. у справі № 3-152гс14).

3. Положеннями ч. 4 ст. 25 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343- ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»⁷ встановлено, що дії ліквідатора (ліквідаційної комісії) можуть бути оскаржені до господарського суду власником майна (органом, уповноваженим управляти майном) банкрута; особою, яка відповідає за зобов'язаннями банкрута; кожним кредитором окремо або комітетом кредиторів; особою, яка, посилаючись на свої права власника або іншу підставу, передбачену законом чи договором, оспорує правомірність віднесення майнових активів або коштів до ліквідаційної маси.

Отже, банк як іпотекодержатель реалізованого майна, посилаючись на свої права, передбачені іпотечним договором, мав право оспорювати правомірність віднесення майнових активів до ліквідаційної маси, і це питання підлягає вирішенню в порядку, встановленому зазначеним Законом (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-73гс14).

4. Аналіз положень статей 541, 543, 554 ЦК України та Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» дає підстави для висновку, що вимоги товариства до компанії є грошовими і такими, що забезпечені заставою майна.

Відповідно до статей 14, 26, 31 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»⁸, якщо боржник не виконав основного зобов'язання, грошові вимоги кредитора, забезпечені заставою майна боржника (заставадвця), включаються до реєстру вимог кредиторів окремо і задовольняються в першу чергу (постанови Верховного Суду України від 26 серпня 2014 р. у справі № 3-93гс14 та від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-98гс14).

5. У разі визнання правочинів недійсними правовим наслідком згідно зі ст. 216 ЦК України буде пов'язане з їх недійсністю зобов'язання боржника повернути заявнику грошові кошти, які він одержав на виконання цих правочинів (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-117гс14).

6. Відповідно до приписів ч. 6 ст. 52 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на час виникнення спірних

правовідносин) за клопотанням ліквідатора у разі виявлення ним майна відсутнього боржника, визнаного банкрутом, господарський суд може винести ухвалу про припинення процедури ліквідації, передбаченої цією статтею, і переходу до загальних судових процедур у справі про банкрутство, передбачених цим Законом.

Отже, здійснення судом переходу до загальної процедури банкрутства у разі виявлення майна боржника було можливе лише на підставі поданого ліквідатором до суду клопотання в порядку, передбаченому законодавством, чинним на момент виникнення спірних правовідносин (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-127гс14).

7. Відповідно до ст. 1 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»⁹ боржником є суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредитором, а кредитором є юридична або фізична особа, яка має у встановленому порядку підтверджені документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника.

Оскільки під час процедури розпорядження майном боржника не було встановлено обставин розпорядження грошовими коштами, одержаними боржником від продажу майна, це свідчить про те, що при прийнятті рішення про визнання боржника банкрутом та відкритті ліквідаційної процедури не враховано обставин продажу боржником належного йому нерухомого майна і впливу такого продажу на фінансовий стан останнього (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-130гс14).

8. Згідно зі ст. 7 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV «Про цінні папери та фондовий ринок» у складі вимоги щодо сплати номінальної вартості дисконтних облігацій існують вимоги стосовно виконання позикового зобов'язання, строк виконання яких може наступити у випадку порушення справи про банкрутство емітента, та вимоги про сплату доходу (дисконту), настання строку виконання яких неможливе окремо від настання строку погашення дисконтних облігацій, передбаченого умовами їх розміщення (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-141гс14).

9. Чинним законодавством встановлено заборону здійснення банкрутства державних підприємств, приватизація яких заборонена законом, шляхом введення ліквідаційної процедури до виключення їх у встановленому порядку з переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-148гс14).

10. Статтею 204 ЦК України передбачено, що правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним.

Особа, до якої перейшли права кредитора під час провадження у справі про банкрутство, отримує статус учасника провадження відповідно до ст. 1 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»¹⁰. Заміна кредитора у зобов'язанні не впливає на права та обов'язки боржника і не потребує його згоди, якщо така згода не передбачена договором або законом (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-163гс14).

11. Згідно з ч. 5 ст. 7 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»¹¹ (далі - Закон № 2343-ХІІ) боржник зобов'язаний звернутися до суду із заявою про визнання банкрутом у разі виникнення таких обставин:

– задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами;

– орган боржника, уповноважений відповідно до установчих документів або законодавства прийняти рішення про ліквідацію боржника, прийняв рішення про звернення в господарський суд із заявою боржника про порушення справи про банкрутство.

При цьому справа про банкрутство порушується господарським судом за заявою боржника за наявності хоча б однієї з підстав, передбачених ч. 5 ст. 7 Закону № 2343-ХІІ.

За змістом абз. 8 ст. 1 зазначеного Закону безспірними є вимоги кредиторів, визнані боржником, інші вимоги кредиторів, підтверджені виконавчими документами чи розрахунковими документами, за якими відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника. Тобто згідно з наведеною нормою закону ініціювання боржником порушення справи про банкрутство свідчить про відсутність між боржником та його кредиторами спору про наявність і неоплатність боргу, оскільки сам боржник визнає ці обставини (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-180гс14).

Учасники судового процесу

1. Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи

упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини під терміном «суд, встановлений законом» у ст. 6 Конвенції мається на увазі, що «судова влада у демократичному суспільстві регулюється законами, джерелом яких є Парламент». Зазначений термін охоплює не лише правові підстави існування суду, але і його склад у кожній конкретній справі.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 20 ГПК України суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участі в новому розгляді справи у разі скасування рішення, ухвали, постанови, прийнятої за його участю, або у перегляді прийнятих за його участю рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами. За наявності таких підстав суддя повинен заявити самовідвід (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-131гс14).

2. Відповідно до ст. 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Генеральний директор як виконавчий орган товариства в межах своєї компетенції, визначеної законом і статутом товариства, наділений повноваженнями вчиняти відповідні дії саме від імені товариства, тому укладення договору страхування заставного майна на виконання умов договору іпотеки, підписання актів моніторингу цього майна свідчать про схвалення оспорюваного правочину саме повноважним органом юридичної особи (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-60гс14).

3. Частиною 1 ст. 241 ЦК України встановлено, що наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Так, оскільки подальші дії товариства свідчать про схвалення договору, він вважається дійсним, незважаючи на підписання цього договору директором товариства з перевищенням повноважень (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-68гс14).

4. Відповідно до ч. 3 ст. 238 ЦК України представник не може вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є, за винятком комерційного представництва, а також щодо інших осіб, встановлених законом (постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2014 р. у справі № 3-110гс14).

5. Відповідно до ст. 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

На виконання умов договору Товариство-1 передало Товариству-2 171,01 т ячменю на підставі накладних, а Товариство-2 прийняло та оплатило частково поставлений товар, що підтверджує прийняття і виконання сторонами умов договору.

Згідно зі ст. 193 ГК України порушення зобов'язань за договором є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених цим Кодексом, іншими законами або договором (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-177гс14).

Спори, пов'язані з виконанням судових рішень

1. Дії державного виконавця у виконавчому провадженні, які не стосуються правил проведення прилюдних торгів, мають самостійний спосіб оскарження згідно з положеннями ст. 82 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» й не можуть бути підставою для визнання прилюдних торгів недійсними (постанова Верховного Суду України від 26 серпня 2014 р. у справі № 3-36гс14).

2. Оскільки за змістом ч. 1 ст. 215 ЦК України підставами недійсності правочину є недодержання вимог закону в момент його укладення, то підставами для визнання, зокрема, результатів прилюдних торгів недійсними є порушення встановлених законодавством правил проведення торгів, визначених Тимчасовим положенням про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 745/4038).

Дії державного виконавця у виконавчому провадженні, які не стосуються правил проведення прилюдних торгів, зокрема щодо визначення вартості чи оцінки (уцінки) арештованого майна, мають самостійний спосіб оскарження

й не можуть бути підставою для визнання прилюдних торгів недійсними (постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2014 р. у справі № 3-112гс14).

1 У редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин.

2 Наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства юстиції України від 14 грудня 2012 р. №1844/5.

3 У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

4 У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

5 Закон втратив чинність, але був чинним на час виникнення спірних правовідносин.

6 Закон втратив чинність, але був чинним на час виникнення спірних правовідносин.

7 У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

8 У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

9 У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

10 У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

11 У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.